

УДК 372.881.111.1

А. А. КОСТЕНКО (викладач)

Навчально-науковий інститут іноземних мов,
Національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси**КОГНІТИВНІ ТА ПСИХІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**

У статті розглядається проблема розвитку психічних і когнітивних особливостей молодших школярів у процесі оволодіння іноземною мовою. Зокрема, висвітлюються такі важливі фактори розвитку школярів, як підвищена сенситивність, мислення, увага, уява та пам'ять.

Ключові слова: *сенситивність, пропедевтичний період, мислення, пам'ять, увага, уява.*

Проблема навчання іноземної мови (далі ІМ) молодших школярів досліджувалась вітчизняними й зарубіжними науковцями, такими як О.І. Вовк, О.О. Коломінова, О.П. Лещинський, М. Майер, Л.О. Макрідіна, С.В. Роман, Л.В. Уільямс, К. Яффке та ін. Науковцями були визначені психічні особливості навчання молодших школярів, розроблені навчальні ігри, створені моделі навчання ІМ тощо. Проте, на нашу думку, додаткової уваги потребують особливості когнітивного розвитку молодших школярів у процесі оволодіння ІМ.

К. Яффке й М. Майер [12, 55] зазначають, що для оволодіння ІМ найсприятливішим та найбільш сенситивним періодом є саме молодший шкільний вік, коли учні демонструють стійку оперативну пам'ять, пластичність мозку, високу здатність до наслідування, що, разом зі створенням необхідних навчальних умов, сприяють порівняно легкому опануванню мовного й мовленнєвого матеріалу. Тому автори наголошують на необхідності створення позитивної навчальної атмосфери, діяльнісного характеру навчання, колективної взаємодії та домінуючої ролі ігор. Згадані чинники істотно сприяють розвитку молодших школярів.

Навчання ІМ є складним процесом, успіх якого залежить від взаємодії багатьох факторів. Головне завдання при цьому полягає в розвитку мовленнєвих навичок і вмінь, узгодженість яких, у різних поєднаннях, забезпечує функціонування всіх видів мовленнєвої діяльності, зокрема, аудіювання, читання, письма та говоріння. Оволодіння певним видом іншомовної мовленнєвої діяльності проходить ефективніше за умов інтенсивного тренування і практики у спілкуванні. Тому до процесу оволодіння іншомовним спілкуванням слід залучати різні аналізатори, які забезпечують поєднання зорових, слухових, моторних, мовленнєвих і рухових відчуттів та сприймань [8, 43], що є особливо актуальним на початковому ступені навчання ІМ.

Дитина засвоює ІМ легше, ніж доросла людина. За даними вчених [10; 11], розквіт людських здібностей до вивчення другої ІМ припадає на вік 4-10 років (5-9 років). На цей період уже визначилась функціональна локалізація мозку, насамперед, мовних функцій як у лівій, так і частково у правій півкулі. Дитина засвоїла рідну мову, але мозок її ще досить пластичний для утворення нових зв'язків.

Перший рік навчання вважається спеціальним пропедевтичним курсом, упродовж якого в учнів формуються первинні навички й уміння в усіх видах мовленнєвої діяльності. Головною метою цього курсу є підготовка учнів до засвоєння основного навчального матеріалу. Водночас, оскільки у дітей молодшого шкільного віку ще відсутні загальні навчальні навички та вміння, основну увагу слід приділяти мимовільному запам'ятовуванню – мнемічній діяльності, в якій відсутня спеціальна мета щось запам'ятати або пригадати, та імпліцитному засвоєнню навчального матеріалу [2, 127], коли діти не усвідомлюють, що вони навчаються, а отже і не сприймають навчальний процес як такий, а вважають його просто грою чи розвагою. Проте, у цьому процесі активно функціонують пам'ять, уява, увага та мислення учнів, тому, для досягнення бажаних результатів, учителям слід знати психічні особливості дітей і зважати на них.

Пам'ять молодших школярів, будучи мимовільною, все ж розвивається у напрямі посилення її довільності – мнемічній діяльності, спеціально націленої на запам'ятовування

певного матеріалу й пов'язаної з використанням особливих прийомів запам'ятовування [2, 128]. Посилення довільної пам'яті передбачає зростання можливостей свідомого керування нею і збільшення обсягу саме смислової та словесно-логічної пам'яті. Фахівцями акцентується, що в молодшому шкільному віці зміцнюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування на користь зростання останнього. За умови вмілого керівництва навчальною діяльністю молодші школярі можуть виокремлювати у зрозумілому для них матеріалі опорні думки, пов'язувати їх між собою й, завдяки цьому, успішно його запам'ятовувати. Водночас, розвиток довільної пам'яті не означає послаблення мимовільної. В учнів молодших класів продуктивність мимовільного запам'ятовування вища довільного, й лише починаючи з четвертого класу, довільне запам'ятовування може домінувати.

Мимовільне запам'ятовування та відтворення матеріалу, який вивчається, має місце у процесі систематичного виконання дітьми ігрових навчальних завдань, завдяки чому, а також внаслідок подальшого розвитку дитячого мислення ці процеси стають більш систематизованими і продуктивними. Продуктивність як мимовільного, так і довільного запам'ятовування залежить від інтересу, який учні виявляють до того чи іншого виду діяльності, мотивації, а також від тих емоцій, які супроводжують сприйняття матеріалу, тобто від афективних факторів навчання. Тому на уроках з ІМ слід створювати довірливу, доброзичливу атмосферу педагогічного спілкування, широко використовувати прийоми, які заохочуватимуть учнів брати участь у тому чи іншому виді мовленнєвої активності. Наприклад, мовлення поєднане з рухами, підвищує не лише мотивацію навчання, а і продуктивність запам'ятовування; діти при цьому не втомлюються, а отже, на уроці підтримується їхній інтерес та активність упродовж тривалого часу, при цьому розвиваються також творчі здібності та уява школярів [3, 5].

Уява в молодшому шкільному віці є надзвичайно бурхливою, із характерними рисами некерованості. У процесі навчання вона поступово розвивається, зокрема, вдосконалюється відтворювальна уява, яка стає більш реалістичною й керованою [9]. Тому, на уроках з ІМ доцільно використовувати уявні ситуації, казкові сюжети, ігри тощо, які сприятимуть розвитку не лише творчих, а й мовленнєво-розумових здібностей учнів та їхнього мислення [3, 7].

Мислення як процес пізнання людиною дійсності за допомогою певних когнітивних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, конкретизації) [2, 468-469] у молодших школярів має наочно-образний характер. Дитина мислить, сприймаючи предмети та діючи з ними. Умовиводи дітей 7–10 років ґрунтуються переважно на безпосередніх спостереженнях. Процес мислення у дітей ускладнюється тим, що вони наочно уявляють колір, розміри та інші ознаки предметів, які мають стати об'єктами їхньої думки. Дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі, і «той даремно й шкідливо силував би дитячу природу, хто хотів би примусити її мислити інакше» [6, 55].

На початковому етапі навчання наочно-образний характер мислення школярів співвідноситься з простим і конкретним мовленнєвим матеріалом. Для розуміння дітям завжди потрібен реальний предмет або його зображення. Процес мислення дітей здійснюється завдяки опорі на колір, розміри та інші конкретні ознаки предметів. Це полегшує як безпосереднє розуміння думок ІМ, так і їхнє вираження [7, 27]. Водночас, у процесі навчальної діяльності мислення молодших школярів поступово розвивається від наочно-образного до абстрактного, що також створює сприятливі умови для оволодіння ІМ. Учні навчаються встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами або явищами, порівнювати їх, робити висновки тощо, тому вчителю слід дуже обережно, поступово, в ігровій діяльності, непомітно для дітей керувати цим процесом. Те, що для вчителя є навчальним процесом, для дітей – цікавою та емоційною грою. Не усвідомлюючи цього, діти зосереджують свою увагу саме на тому, що для них є цікавим та відповідає їхнім інтересам і розвитку.

Увага – це спрямованість психічної діяльності людини, її зосередженість на об'єктах, які мають для особистості певну значущість [2, 128]. При мимовільній увазі психічна діяльність здійснюється ніби сама собою, без зайвих зусиль. Довільна увага, навпаки, є свідомою. У дітей молодшого шкільного віку переважає мимовільна увага, тому вчителю

слід використовувати рухливі ігри, які допоможуть не лише розрядити напруження і стимулювати розумову активність, а й зміцнити та раціонально чергувати мимовільну й довільну увагу. Велике значення для підтримки уваги має застосування різноманітної яскравої наочності та технічних засобів навчання [9, 33; 5, 29].

Ще одним чинником, який має важливе значення для засвоєння ІМ, є підвищена сенситивність, властива дітям цього віку. Вона є характерною особливістю людини, що виявляється в підвищеній чутливості до того, що з нею відбувається. Це властивість нервової системи, характеристика органів чуття, що виражається у здібності сприймати, розрізняти й реагувати на слабкі стимули або зовнішні подразники найменшої сили. Сенситивність складає основу для розвитку чутливості, емпатії, вміння співчувати та розуміти проблеми іншого. Дітям із високою сенситивністю притаманна підвищена тривожність, сором'язливість, схильність до довгих переживань, страх перед новими ситуаціями, а також почуття власної недостатності [3, 6]. Тому вчителю слід урізноманітнювати форми роботи, широко використовувати цікаві ігри, кіно та відео матеріали, пісні, римівки, вірші тощо. Значну роль при цьому відіграють музичний супровід, міміка, жести, рухи та звукоімітація [1, 40]. Оскільки для молодших школярів ігрова діяльність є провідною, то різноманітні ігри, відібрані відповідно до контексту загальної навчальної задачі, допоможуть знизити сенситивність і допоможуть соціалізації молодших школярів.

Серед чинників, які сприяють соціалізації учнів, виокремлюють такі, як безпосередність молодших школярів, довірлива підлеглисть авторитету вчителя, яскрава емоційність, реактивність, вразливість до новизни, естетичне ставлення до довкілля, широта інтересів, допитливість, сугестивність, а також розвинута увага [12, 74]. Успішна соціалізація молодших школярів позитивно впливає на мовленнєво-розумову активність учнів.

Процес оволодіння ІМ визначається як мовленнєво-розумовий. Оскільки він пов'язаний із фізіологією людського організму та регулюється свідомістю, то не можна розглядати його лише з методичного або лінгвістичного боку, не враховуючи особливостей фізіології головного мозку, поділеного на праву й ліву півкулі. Ліва півкуля виконує функцію регулювання мовлення та функцію розуміння. Права півкуля регулює рух, пізнання предметів і людей та орієнтир у просторі. Кожна півкуля становить складну систему, зв'язану з клітинами, які знаходяться у взаємодії одна з одною та діють синхронно, тому процес навчання ІМ слід будувати з урахуванням функцій обох півкуль, що має знайти втілення в різних видах і прийомах навчальної діяльності [4, 239; 13, 25]. Поєднання в навчальному процесі функцій обох півкуль головного мозку сприятиме мовленнєвому й інтелектуальному розвитку молодших школярів.

Отже, у процесі навчання ІМ молодших школярів слід зважати на особливості їхнього психічного й когнітивного розвитку.

Перспективи подальшого дослідження проблеми особливостей розвитку молодших школярів у процесі оволодіння ІМ ми вбачаємо у вивченні можливостей формування когнітивної компетенції учнів цього вікового періоду.

Список використаної літератури

1. Андрієвська В.С. Коли і як розпочинати навчання дитини іноземної мови / В.С. Андрієвська // Початкова школа. – 1997. – № 2. – С. 38-42.
2. Большой толковый психологический словарь / А. Ребер. – М.: Вече, 2000. – Т. 1. – 2000. – 392 с.
3. Вовк О.І. Навчання англійської мови молодших школярів. Навчально-методичний посібник / О.І. Вовк, О.П. Лещинський. – Черкаси: ПП Копилець А.М., 2010. – 170 с.
4. Грановская Р.М. Элементы практической психологии / Р.М. Грановская. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1984. – 392 с.
5. Дрючков Н.Ю. Развивающий аспект коммуникативно-игровой методики обучения иностранным языкам в начальной школе / Н.Ю. Дрючков, Е.А. Паршикова // Иностранные языки в школе. – 2003. – №1. – С. 28-32.
6. Лозанов Г.К. Суггестопедия в преподавании иностранных языков / Г.К. Лозанов // Методы интенсивного обучения иностранным языкам. – 1979. – Вып. 5. – С. 53-62.

7. Макрідіна Л. О. Використання сучасних технологій у педагогічній діяльності / Л. О. Макрідіна // Початкова школа. – 1995. – № 7. – С. 26-30.

8. Плахотник В.М. Книжка для вчителя до навчального посібника з англійської мови для 1 класу шкіл з поглибленим вивченням англ. мови / В.М. Плахотник, Т.Л. Сірик . – К.: Освіта, 1998. – 160 с.

9. Роман С.В. Розвиваючий аспект раннього шкільного навчання англійської мови / С.В. Роман // Іноземні мови. – 2002. – № 3. – С. 31-34.

10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 423 с.

11. Эльконин Д.Б. Психология обучения младших школьников / Д. Б. Эльконин. – М.: Знание, 1974. – 64 с.

12. Яффке К., Майер М. Иностранные языки для всех детей / К. Яффке, М. Майер. – М.: Изд. моск. центра вальдорф. пед-ки, 2000. – 152 с.

13. Williams, L.V. Teaching for the 2-sided Mind / L.V. Williams. – N. Y.: Simon and Schuster Inc., 2003. – 213 p.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2012.

А. А. Костенко. Когнитивные и психические особенности развития младших школьников в процессе овладения иностранным языком.

В статье рассматриваются психические и когнитивные особенности младших школьников в процессе овладения иностранным языком. В частности, освещаются такие важные факторы развития школьников, как повышенная чувствительность, мышление, внимание, воображение и память.

Ключевые слова: *повышенная чувствительность, пропедевтический период, мышление, память, внимание и воображение.*

A. Kostenko. Cognitive and Psychic Development of Junior Pupils in the Process of Foreign Language Acquisition.

The article focuses on the problem of junior pupils' psychic and cognitive development in the process of foreign language acquisition. The author highlights such important factors as heightened sensitivity, cognition, attention and imagination.

Keywords: *heightened sensitivity, propaedeutic period, memory, attention, cognition, imagination.*